

ВПЛИВ ПОЛІТИКИ США НА ГЕОПОЛІТИЧНУ ТРАНСФОРМАЦІЮ БЛИЗЬКОГО СХОДУ

Анотація. Досліджується вплив політики США на геополітичну трансформацію Близького Сходу. Аналізуються основні тенденції регіонального розвитку та вплив політики Вашингтона на конфігурацію сил в близькосхідному регіоні, особливо у контексті міжнародної системної нестабільності. У якості основних факторів американської зацікавленості регіоном виділяються наступні: джерело енергоресурсів, важливий геостратегічний транзитний вузол, а також наявність важливих інтересів національної безпеки США, враховуючи союзницькі відносини з рядом країн регіону. Аналізуються ідеї укрупнення геополітичних просторів, зокрема, прагнення трансформувати геополітичну уяву з Близького Сходу на «Великий Близький Схід». Констатується тенденція останніх років до зменшення зацікавленості США даним регіоном. Насамперед, мова йде про «стратегічний поворот» зовнішньої політики США в сторону Азії – «pivot to Asia». Доведено, що це не свідчить про згорання американського впливу в близькосхідному регіоні. Визначається, що при зменшенні впливу США у регіоні, поступово зростають лідерські амбіції регіональних гравців (Ірану, Саудівської Аравії, Ізраїлю, Туреччини). Таким чином, реконфігурація відносин та зростання конфліктогенності призводить до дестабілізації та більшої поляризації близькосхідного регіону. Разом з тим, подібні процеси

* доктор історичних наук, професор кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

** аспірант Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник: доктор політичних наук, професор Крушинський В.Ю.

регіонального рівня демонструють контури нової системи міжнародних відносин – поліцентричної. Такі проблеми, як-от ситуація навколо сирійського питання, палестино-ізраїльський конфлікт, іранська ядерна програма та спроможність американців балансувати між союзниками покажуть, наскільки ефективною буде у подальшому політика США в регіоні та як дана активність (пасивність) впливає на регіональний баланс сил.

Ключові слова: США, Близький Схід, геополітика, Великий Близький Схід, Перська затока, Ізраїль, Іран, Сирія, Саудівська Аравія.

Abstract. *The article studies the impact of U.S. policy on the geopolitical transformation of the Middle East. Analysis covers key trends of regional development and an impact of the U.S. policy on the configuration of powers in the Middle East, especially in the context of globalization. The major factors of American interests in the Middle East region are sources of energy, significance of geostrategic transit hub, and the U.S. national security concerns, including allied relations with some countries in the region.*

Special attention is paid to a number of definitions directly relating to the region. In this context, we emphasize main ideas of enlargement of geopolitical spaces, such as the aspiration to transform the geopolitical image of the Middle East to the «Great Middle East».

Obviously, a decrease of the U.S. influence in the region (related to a «strategic turning point» of the U.S. foreign policy towards Asia - «pivot to Asia») means that leadership ambitions of regional powers (Iran, Saudi Arabia, Israel, Turkey) will gradually increase.

As a whole, the reconfiguration of relations and increase of instability lead to greater polarization and destabilization of the Middle East region. However, such regional processes show outlines of a new system of international relations.

Therefore, such issues as Syrian crisis, Israeli-Palestinian conflict, Iran's nuclear program and American ability of balancing allies (namely, those allied commitments where US may face dilemma) will demonstrate how efficient the USA will pursue regional policy and how their activity (inactivity) will effect regional balance of powers.

Key words: *USA, Middle East, geopolitics, Broader Middle East, Israel, Iran, Syria, Saudi Arabia.*

Аннотация. *Исследуется влияние политики США на геополитическую трансформацию ближневосточного региона. Анализируются основные тенденции регионального развития и влияние политики Вашингтона на конфигурацию сил в ближневосточном регионе, особенно в контексте глобализационных процессов. В качестве основных факторов американской заинтересованности регионом выделяются следующие: источник энергоресурсов, важный геостратегический транзитный узел, а также наличие важных интересов национальной безопасности США, учитывая союзнические отношения с рядом стран региона. Выделяются идеи укрупнения геополитических пространств, в частности, стремление трансформировать геополитическое воображение с Ближнего Востока на «Большой Ближний Восток». Заметной тенденцией последних лет является уменьшение заинтересованности США данным регионом, прежде всего, речь идет о «стратегическом повороте» внешней политики США в сторону Азии - «pivot to Asia», однако это не свидетельствует о сворачивании американского влияния из ближневосточного региона. Очевидно, что при уменьшении влияния США в регионе, постепенно растут лидерские амбиции региональных игроков (Иран, Саудовская Аравия, Израиль, Турция). Наконец, реконфигурация отношений и рост нестабильности приводит к дестабилизации и большей поляризации ближневосточного региона. Вместе с тем, подобные процессы регионального уровня демонстрируют контуры новой системы*

международных отношений - полицентрической. Такие проблемы, как ситуация вокруг сирийского вопроса, палестино-израильский конфликт, иранская ядерная программа и способность американцев балансировать между союзниками покажут, насколько эффективной будет в дальнейшем политика США в регионе и как данная активность (пассивность) повлияет на региональный баланс сил.

Ключевые слова: *США, Ближний Восток, геополитика, Расширенный Ближний Восток, Израиль, Иран, Сирия, Саудовская Аравия.*

Постановка проблеми. США як глобальна держава активно впливає на формування світової геостратегічної карти, перш за все в ключових регіонах, зокрема близькосхідному. В свою чергу глибинні трансформаційні процеси на Близькому Сході супроводжуються кардинальними змінами у геополітичній конфігурації регіону, що безпосередньо впливає на геополітичну структуру світу в цілому. Увага акцентується на основних мотивах та практичних моментах у політиці США на Близькому Сході, які так чи інакше впливають на конфігурацію сил на регіональному рівні, яка набуває нового, складного та невизначеного характеру.

Близькосхідний регіон належить до найбільш складних, неоднорідних та конфліктних зон сучасного світу. Його складність та неоднорідність відображає нестабільність його геополітичного простору. Політичні зміни в регіоні пов'язані також з внутрішніми проблемами: насамперед, це авторитарні режими, релігійні розбіжності, ісламський екстремізм, надмірні військові витрати, імпорт зброї, незадоволення суспільств умовами існування, а на політичному рівні – відсутність єдиного політичного проекту, який міг би консолідувати регіональних гравців. Очевидно, що дисфункціональність внутрішніх елементів регіону використовується більш впливовими зовнішніми акторами, зокрема, США. Геополітичними конкурентами США виступають КНР, вплив та

могутність якої стає все більш помітною, та РФ, яка з початку XXI століття проводить політику «повернення» на Близький Схід в політичному, економічному та гуманітарному плані. Саме політикою позарегіональних гравців багато в чому визначається динаміка розвитку відносин між країнами близькосхідного регіону.

Мета статті – визначення впливу політики США на геополітичну трансформацію близькосхідного регіону в умовах міжнародної системної нестабільності.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Вивченню геополітичної структури Близького Сходу присвячено велику увагу як іноземними, так і вітчизняними дослідниками. Серед іноземних дослідників слід виділити таких науковців, як З. Бжезинський, Р. Сатлофф, С. Чагаптай, П. Ханна, Дж. Йоффе, М. Сінгх, С. Кінзер, Ф. Леверетт, С. Хендерсон, Р. Райт, В. Дергачов, Б. Долгов, О. Кузнєцов, Г. Мирський, Є. Примаков, А. Хазанов. У плеяді вітчизняних дослідників варто згадати: О. Воловича, В. Гуру, А. Захарченко, О. Коппель, Ю. Скорохода, В. Нагайчука. Окрім того, під редакцією Б.О. Парахонського у 2008 році вийшла колективна монографія «Близький Схід: міжнародна безпека, регіональні відносини та перспективи для України».

Однак, вплив політики США на геополітичну трансформацію близькосхідного регіону не втрачає актуальності та підлягає новому осмисленню.

Основні результати дослідження. Вплив політики США (чи-то позитивний, чи-то деструктивний) на близькосхідний регіональний баланс сил можна характеризувати з урахуванням наявності наступних складових:

- енергетичний фактор, прагнення отримувати контроль над джерелами й шляхами транспортування енергетичних ресурсів;
- контроль над найважливішим комунікаційним простором;
- вся нафтогазова торгівля будується на доларових трансакціях, а тому існує залежність від монетарної політика США;

- наявність інтересів національної безпеки США в регіоні: безпека Ізраїлю, боротьба з тероризмом та захист регіональних союзників і партнерів;
- запобігання посиленню ролі потенційних зовнішніх і внутрішніх суперників США у регіоні: Росії, Китаю, Ірану, Туреччини;
- прагнення трансформувати геополітичну уяву з Близького Сходу на «Великий Близький Схід»; «соціальна трансформація суспільства» та демократизація «Великого Близького Сходу»;
- діяльність західних культурних, інформаційних, дослідницьких, оборонних та розвідувальних аналітичних центрів;
- потреба продажу зброї в регіоні, так як економіка США зав'язана на військово-промисловому комплексі і виробництві-продажі зброї;
- матеріальна підтримка так званих «демократично орієнтованих» країн регіону, недержавних організацій чи ЗМІ з метою поширення універсальних (західних) культурних цінностей;
- тенденція щодо погіршення відносин з союзниками в регіоні та деструктивні наслідки даного процесу;
- переформатування альянсів в регіоні;
- нова геополітична роль ісламського фундаменталізму, внутрішньоісламський геополітичний і ідеологічний конфлікт;
- посилення регіональної нестабільності, яку пов'язують з можливим переглядом політичної карти Близького Сходу.

Говорячи про основні фактори, які викликають зацікавленість регіоном з боку провідних гравців міжнародних відносин, зокрема США, слід виділити наступні: по-перше, це джерело енергоресурсів, – враховуючи світову тенденцію: зменшення ресурсів – збільшення потреб, важливість регіону зрозуміла, адже США наразі імпортують нафту, і враховуючи, що на країни Близького Сходу припадає 48% світових покладів нафти і 43% світових покладів газу; Іран обіймає 1 місце в світі

за покладами газу, Катар - 3 сходинку за газом після Росії [1, с. 6-9]; по-друге, важливий геостратегічний транзитний вузол – розташування на перетині інших континентів: Африка, Європа, Азія. Окрім того, країни омиваються Середземним, Чорним, Каспійським і Червоним морями, Перською затокою, Аравійським морем і Індійським океаном. По-третє, варто згадати про Перську затоку і, зокрема, Ормузьку протоку (якою проходять 30-40% світової нафти, щоденно близько 17 млн. барелів). В інтересах США оточити протоку залежними державами: вільний Курдистан дозволить послабити Туреччину, Ірак і частково Іран, а Белуджистан – Пакистан і Афганістан. Стратегічна важливість робить Ормузьку протоку «найважливішою нафтовою «геостратегічною точкою» [2]. Враховуючи, що вся нафтогазова торгівля будується на доларових транзакціях, існує залежність від монетарної політики США (за рахунок домінування США у світовій фінансовій системі). Разом з тим треба виділити тенденцію зменшення інвестування у нестабільну зону Близького Сходу, коли мова йде про енергетичні ресурси регіону. Це також пов'язано з так званим «сланцевим бумом» (видобуток сланцевого газу та нафти) в США і альтернативними та більш привабливими регіонами для видобутку ресурсів, зокрема, Африкою, АТР. Останнім часом занадто активно почали говорити про «енергетичну незалежність» та самодостатність США (форсайт робиться з розрахунком на те, що вже в 2020 році американці зможуть забезпечити власні енергетичні потреби), в усякому разі – скорочення розриву між попитом та пропозицією. Цим фактором диктуються і певні зсуви у зовнішній політиці країни, зокрема, на близькосхідному напрямку. Проте, як зазначив колишній радник президента з питань національної безпеки (жовтень 2010 – червень 2013 рр.) Томас Донілон, енергетичне питання не свідчить про відхід США від близькосхідного регіону, адже американці там мають інші важливі інтереси національної безпеки: безпека Ізраїлю, боротьба з тероризмом та історична роль США по захисту регіональних союзників і партнерів [3].

Очевидно, що цей регіон являється поясом нестабільності, а тому може безпосередньо впливати на політику великих держав.

Відомий американський політолог Збігнєв Бжезинський у книзі «Стратегічне бачення: США і криза глобальної могутності» [4, с. 46-47] 2012 р., зокрема, в частині про геополітичну ситуацію у світі до 2025 року, поряд з геополітично вразливими державами виділяє Великий Близький Схід: на фоні існуючих тенденцій у даному регіоні послаблення позицій США сприяє зростанню частоти, кількості та інтенсивності регіональних конфліктів. Усе свідчить про те, що якщо лідерство Америки переживає кризу й послаблюється, це неодмінно чинить деструктивний вплив на міжнародні відносини в регіоні Близького Сходу. З іншої сторони, Америка стала мішенню тероризму, тому що ісламські релігійні екстремісти зосередили свою ненависть на дану країну як ворога своєї релігії. Дослідник у свій час писав про політичні шахи, але сьогодні більш за все варто говорити про нову гру, де головною перемогою виступає контроль над джерелами й шляхами транспортування енергетичних ресурсів. Зб. Бжезинський застерігав, що геополітика перейшла від регіонального до глобального масштабу, де Євразійський континент виступає в якості центральної основи для встановлення глобальної першості. Тому, США, щоб зберегти своє панування в Євразії, повинні запобігти посиленню ролі потенційних суперників, таких як Росія, Китай, Іран і Туреччина [5, с. 2].

Якщо звернути увагу на те, яке місце у системі зовнішньополітичних пріоритетів США відводиться близькосхідному регіону, то стає зрозуміло, наскільки стратегічно важливим він є для реалізації їх геополітичних цілей, адже «у Сполучених Штатах є важливі інтереси на Великому Близькому Сході: починаючи від співробітництва з дружніми державами, зміцнення демократії й закінчуючи боротьбою з тероризмом і інтеграцією регіону в глобальні ринки» [6, с. 24], – так зазначається у Стратегії національної безпеки США від 2010 року. Але очевидно, що не завжди те,

що проголошується на доктринальному рівні, може співпадати з фактичною політикою та реальними цілями держави.

Помітним аспектом американської політики виступає матеріальна підтримка так званих «демократично орієнтованих» країн регіону, недержавних організацій чи ЗМІ шляхом надання економічної допомоги державам з подальшим переходом до поширення універсальних (західних) культурних цінностей. Поява культурних, інформаційних (враховуючи панування США у формуванні інформаційних потоків) та дослідницьких центрів ставить за мету вербування агентів, котрі проникають до структур влади. Доволі специфічною є зацікавленість регіоном американськими оборонними та розвідувальними аналітичними центрами.

Не є остаточно визначеним питання щодо географічних меж Близького Сходу. Державний департамент США відносить до нього країни Леванту, Північної Африки та Перської затоки, виключаючи Туреччину як члена НАТО. В той же час відбуваються спроби переформатування Близького Сходу шляхом можливого включення Південного Кавказу (Арменії, Грузії, Азербайджану) та Центральної Азії (Туркменістан, Узбекистан, Киргизстан, Таджикистан, Казахстан) до близькосхідного регіону [7], що дає основу говорити про перші ідеї укрупнення геополітичних просторів. Безпосереднім прикладом вказаної тези є вплив США на геополітичну структуру Близького Сходу шляхом прагнення трансформувати геополітичну уяву з Близького Сходу на «Великий Близький Схід» (кінець 2003 року), масштабний політико-географічний проект, який передбачав реформування великої групи країн, включаючи практично весь ісламський світ, окрім мусульманських країн Південно-Східної Азії, – арабські та середньоазійські країни, держави Південного Кавказу, Туреччину, Іран, Афганістан та Пакистан. Це пояснювалося американським стереотипом про поширення демократичних цінностей, громадянського суспільства та боротьбу з ісламським тероризмом, що має вітатися будь-якою нацією. А безпека і гегемонія США мала

забезпечуватися шляхом поширення американської військово-політичної сили у близькосхідному регіоні, особливо після подій 9/11, які призвели до ідентифікації їх ворогів і загроз [8, с. 14]. В американському проекті під назвою «Великий Близький Схід» саме соціальна дестабілізація суспільства у країнах регіону мала стати першою сходинкою у посиленні тут впливу США. Згодом відбувається перманентний процес зміни влади в умовах нестабільної ситуації у суспільстві, що є досить хиткою та вразливою. Це так би мовити «соціальна трансформація суспільства», після якої держави можуть вважатися «демократичними», тобто підконтрольними США і західному управлінню й таким чином створювати буферну зону, що дає змогу США й надалі реалізувати свої амбітні геополітичні цілі в Азії [9]. Нові політичні режими, які з'являться, не є однозначно прозахідними, але і у такому разі чиниться вплив на конфігурацію сил на Близькому Сході, що безпосередньо впливає на геополітичну структуру світу в цілому [10].

Зрештою, вказані процеси перетворюють Близький Схід в зону дроблення й сектор нестабільності та дозволяють розчленити регіон [11]. Так, можна згадати про арабські революції, які мали внутрішній імпульс, а згодом відбувалися під лозунгом «демократизації Великого Близького Сходу» та зрештою призвели до дестабілізації регіону. Окрім того, у новій стратегії національної безпеки США особлива роль відводиться мережевим технологіям: саме Інтернет-технології і соціальні мережі (у випадку з арабською весною – Facebook і Twitter) стали інструментом підготовки «мережових революцій», що призвело до перетворення регіону у зону «керованого хаосу» (або «керованої нестабільності») з посиленням ролі ісламістських груп, які виступають проти конкурентів США у регіоні – Росії, КНР, ЄС тощо. Відтак, створення і штучне підтримання нестабільних внутрішньополітичних ситуацій у країнах регіону відбувається також з метою зменшення домінування зовнішньої сили й обмеження постачання вуглеводнів до ЄС, Японії і азійських країн,

насамперед у Китай та Індію [12], аби отримати контроль над енергетичними ресурсами.

Криза влади в країнах, які традиційно вважались оплотом арабізму (Єгипет, Сирія) послаблює їх позиції в регіоні. Туреччина, Іран і Саудівська Аравія конкурують з тим, щоб встановити новий регіональний порядок. Світове геостратегічне значення має протиборство Ірану та Саудівської Аравії. Головними регіональними центрами сили сучасного Близького Сходу залишаються Ізраїль, Туреччина, Іран, Саудівська Аравія, з'являються центри сили нового типу – Катар та ОАЕ, які проявляють себе як фінансово-інвестиційні, торгові, транспортно-інфраструктурні, інформаційно-телекомунікаційні центри не тільки регіонального, але й глобального рівня. Й тут все залежить від того, які фінансові чи політичні важелі будуть використовуватися сторонами для закріплення нової конфігурації [13]. В усякому випадку, це свідчить про зростання конфліктного потенціалу в регіоні та намагання амбітними акторами заповнити «вакуум». Наукові співробітники Вашингтонського інституту близькосхідної політики Сонер Чагаптай і Параг Ханна зазначають, що «подібно до того, як Перша світова війна трансформувала Близький Схід, коли були створені національні держави, «Арабська весна» призвела до появи трьохосової структури регіональної системи: вісь турецько-курдсько-мусульманського братства, ірано-шиїтська вісь і вісь Саудовсько-Аравійська й pro-status quo монархій» [13]. Інший експерт, Джордж Йоффе (професор Кембріджського університету, заступник директора Інституту світової політики, Лондон) вважає, що на регіональному рівні мова йде про те, що країни мають сформувати дві дуги [14, с. 7-8]: 1) шиїтська (у 2006 році названа Тоні Блером «дугою екстремізму») за участі Ірану, Сирії, Хізбалли в Лівані і шиїтського Іраку; та 2) сунітська «дуга поміркованості», що об'єднує країни Ради співробітництва арабських держав Перської затоки і Йорданію під керівництвом Саудівської Аравії. Єгипет знаходиться між двома дугами з

тяжінням до другої (враховуючи фінансову допомогу, що отримує від сунітів Перської затоки). Тут особливо важливими є суперництво Ірану та Саудівської Аравії в Затоці і поява сунітської альтернативи з боку Єгипту. Говорячи про конфліктні зони даного регіону, Йоффе акцентує увагу на дві основні – іранська ядерна програма та громадянська війна в Сирії, які залучають інших регіональних гравців. Тому, власне, їх було названо «другою арабською холодною війною» (перша відбулась в 1960 році між Саудівською Аравією і союзниками проти Єгипту з питання громадянської війни в Північному Ємені).

Геополітиком Л. Савіним висловлюється точка зору, що для закріплення американського контролю у близькосхідному регіоні потрібно знищити союз Іран – Сирія – Хезбалла як потенційну загрозу [15]. Падіння Сирії дає можливість атакувати Іран з виходом до Каспійського моря з нафтовими родовищами та до Перської затоки, а дестабілізація Центральної Азії і Кавказу має призвести до так званої «дуги війни» від Алжиру до КНР [16]. Проте, іншим варіантом може бути зміна формату відносин з Іраном, а саме ставка на Тегеран як головну регіональну державу та головного геополітичного гравця, навколо якого власне і буде формуватися нова конфігурація векторів впливу. Це особливо актуально у контексті президентських виборів в Ірані та приходу до влади Хасана Роухані, котрого часто називають «прозахідним» лідером, реформатором, який готовий «відкрити» іранську економіку для іноземних інвесторів, що особливо зацікавлює США. У нинішніх умовах Вашингтон і ЄС переглянули свої претензії щодо іранської ядерної програми, в листопаді 2013 року у Женеві 5 постійним членам РБ ООН і Німеччині вдалося попередньо домовитися з Тегераном щодо обмеження ядерної програми ІРІ в обмін на послаблення економічних санкцій з боку західних країн. Разом з тим було визначено, що Іран має право на мирну ядерну програму, про що сторони мають домовлятися вже починаючи з наступних раундів переговорів. Таким чином, існує можливість остаточно вирішити

дане питання та укласти всеохоплюючу домовленість про мирний розвиток ядерної програми ІРІ. В цілому, протягом президентства Б. Обами основний акцент робився на іранську ядерну програму і ефективність діяльності американського глави держави на Близькому Сході мала визначатися саме можливістю протистояти та запобігти набуттю ядерної зброї Іраном [17].

Говорячи про союзників США, наприклад, Туреччину, Ізраїль, монархії Перської затоки тощо, слід сказати про використання Вашингтоном останніх для безпосереднього впливу на інших гравців у регіоні. Проте, як відомо, вічних союзників не буває, що стосується моментів розходжень у позиціях сторін: свідченням такої тези може бути приклад навколо ситуацій в Ірані та Сирії й відносини між США та союзниками (Ізраїль, Саудівська Аравія). Подібно до проблем у білатеральній взаємодії США – Саудівська Аравія з приводу Сирії, помітне погіршення можна спостерігати у відносинах США – Ізраїль з іранського і палестинського питання, адже ізраїльська сторона виступає за повну ліквідацію іранської ядерної програми, тоді як американська за те, щоб обмежитися кількістю, котра не дозволить вийти за межі мирних ядерних програм. Тут виникає цікава конфігурація: як США мають балансувати між союзниками та «опозиціонерами», аби без мінімальних втрат вирішити нагальні проблеми та нейтралізувати загрози національній безпеці США, пов'язані з даним регіоном. З позиції союзників американців, США не мають чіткої стратегії щодо регіону, а флуктуації у політиці Вашингтона лише призводять до підриву довіри з боку партнерів. Все ж, якщо США зближуються з Туреччиною та Іраном, це ж означає дистанціювання з Саудівською Аравією та Ізраїлем? Про можливість подібної реконфігурації на Близькому Сході писав американський автор Стівен Кінзер у книзі «Перезавантаження: Іран, Туреччина і майбутнє Америки» (2010 р.), де автор зазначав, що в Ірані і Туреччині «пам'ять і прагнення до демократії є найпрогресивнішими, а загальні політичні

цінності і культура дозволяють їм бути більш перспективними союзниками США, ніж Ер-Ріяд і Тель-Авів» [18]. Тобто, старий трикутник (США – Саудівська Аравія – Ізраїль) не приніс стабільності на Близькому Сході, а призвів до розв'язування хвилі насильства і репресій. Тому часто в експертній риторичі прослідковується думка про відродження доктрини периферії Ізраїлю, (котра з'явилась ще в 1950 р.) за якою Тель-Авів має формувати стратегічні альянси з неарабськими країнами регіону, враховуючи ворожість з арабськими сусідами. Тут актуальним становиться проект колишнього радника в МЗС Ізраїлю Одеда Інона («план Інона»), за яким регіональне лідерство Тель-Авів міг би досягнути у разі розчленування сусідніх арабських країн.

У контексті погіршення відносин США з союзниками в близькосхідному регіоні можна згадати про звернення американських сенаторів Джона МакКейна і Ліндсі Грема, які вважають, що «найгірше те, що невдачі США в Сирії є частиною більш масштабної втрати США свого авторитету на Близькому Сході...Ізраїль і наші партнери з числа держав Перської затоки вже не вірять у компетентність, потенціал і мудрість дипломатичної політики адміністрації в цьому регіоні» [19]. Найпоказовішим прикладом стало рішення Саудівської Аравії від листопада 2014 року про відмову від місця тимчасового члена Ради безпеки ООН у 2014 – 2015 рр. Згідно з опублікованим звітом, голова розвідки Саудівської Аравії, принц Бандар бін Султан повідомив дипломатам, що це рішення «було посланням США, а не ООН» [19], це «новий розворот» зовнішньої політики Саудівської Аравії, що свідчить про відступ від політичної орієнтації на США, які мають «подвійні стандарти». Принц керувався політикою США щодо Ірану, станом просування процесу врегулювання палестинсько-ізраїльського конфлікту, сирійською «поразкою» Обама, окрім того, Саудівська Аравія не отримала підтримку під час подій 2011 року в Бахрейн. У той же час, візит Б. Обама в Ер-Ріяд в березні 2014 р. та досягнення домовленості щодо суттєвого зниження цін

на нафту в контексті підтримки США України, а також посилення тиску на РФ свідчить про збереження американського впливу.

Відтак, динаміка розвитку міжнародних відносин призводить до виокремлення тенденції послаблення впливу США на близькосхідному напрямку. Зокрема, експерт Флінт Леверетт (працював у сфері дипломатії та національної безпеки при кількох адміністраціях, викладає міжнародні відносини в Інституті глобальної політики імені Джексона), доречно зазначає що «американська велика стратегія на Близькому Сході знаходиться на шляху провалу», стає все більш дисфункціональною та ставить США перед стратегічною невдачею у найбільш важливому регіоні світу [20]. Проте, дослідник пропонує вдалу «шестиступінчасту програму відновлення» у політиці США по відношенню до близькосхідного регіону: по-перше, «уникнути ще однієї війни за вибором»; по-друге, перебудувати відносини з Іраном (як це було з Китаєм в 1970 році); по-третє, проводити правильну регіональну політику в Афганістані, включаючи відносини з Талібан; по-четверте, знайти новий підхід у питанні арабо-ізраїльського регулювання (сторони мають розпочинати переговори без попередніх умов); по-п'яте, США не можуть піти з регіону, залишивши за собою статус окупанта на Близькому Сході; по-шосте, США знову мають стати провідником міжнародних суспільних благ, адже відповідальністю гегемона (США) є управління зсувом геополітичного балансу та спроможність залишатися посередником у важливих конфліктах в регіоні.

Очевидно, що США, маючи глобальні геополітичні та гео економічні інтереси, прагнуть переформатувати близькосхідний регіон з метою збереження свого провідного становища та недопущення контролю над ним з боку інших акторів, навіть за ціною нестабільної ситуації у країнах регіону. Помітною тенденцією останніх років є зменшення зацікавленості США даним регіоном, однак це не свідчить про згортання американського впливу. Переглядаються національні інтереси США, які набувають пріоритетного значення стосовно інших регіонів (АТР, ресурсний

потенціал Африки, ЗВТ з ЄС тощо). Насамперед, мова йде про «стратегічний поворот» зовнішньої політики США в сторону Азії – «pivot to Asia» (де спостерігається помітне зміцнення військової та економічної потуги Китаю) в умовах скорочення витрат на оборону, для чого потрібно звузити спектр зобов'язань на Близькому Сході, навіть зменшити залежність від близькосхідної нафти [21]. Але слід враховувати геополітичне суперництво Китаю та США в регіоні Близького Сходу (де відбувається відкат американської політики), не говорячи про Азійсько-Тихоокеанський вектор (де наявні економіки, що швидко розвиваються). Тому відкидається ідея «глобального кондомініуму» (G-2), а більш прийнятним варіантом виступає варіант Яна Бреммера, коли «кожен народ за себе в світі G-Zero». Так як політика США має глобальний вимір та відіграє провідну роль у моделях та сценаріях розвитку міжнародних відносин, то близькосхідний вектор демонструє можливості американської могутності та ймовірне здійснення одного з них: за Р.Хаасом це «безполярний безлад»; Ф. Закарія це називає постамериканським світом, Є. Примаков – багатоцентричним; французький історик Е. Тодд – «після імперії», А.-М. Слоттер – мережевим світом; Дж. Аррігі – системним хаосом.

Особливо цікавою має бути ситуація напередодні президентських виборів в США у 2016 році, адже Барак Обама не хотів би втягнути країну в нову війну на нестабільному Близькому Сході (американці вже втомилися від затратних воєн). Власне тому США вже не діють в односторонньому порядку, як то було у випадку з Іраком. Доречною є думка російського політолога А. Богатурова, що з подіями в Афганістані у 2001 р. та Іраку у 2003 р. закінчився період міжнародно-правового регулювання міжнародної системи, на зміну чому прийшло регулювання на основі сили [22, с. 30]. У ситуації з Сирією США і так опинилися в складній ситуації, коли проголошували готовність нанести військовий удар по Дамаску (виставляючи «червону лінію»), а потім пішли на компроміс,

що називають «дипломатичною поразкою» США та «дипломатичною перемогою» РФ. Це велика відповідальність, яка лише погіршує і так явну кризу гегемонії США, адже американці зіткнулися з економічними труднощами (фінансова сфера, великий державний борг), тому, власне, і виводяться війська з Іраку й Афганістану. У нестабільній та потенційно деструктивній ситуації, в умовах розповсюдження політичного ісламу, політика США щодо країн регіону зводиться до формату «ані союзник, ані противник». Це сталося після вплутування США у дві війни на початку XXI століття, які називають «війна за вибором» та «війна за необхідністю» (згодом трансформувалась в першу) – про що пише Річард Хаас у книзі «Війна за необхідністю, війна за вибором» (2006 р). Тому американський дипломат Р.Хаас «іронією американської стратегії» називає ситуацію, коли американці самі втягнулися у названі війни, а зараз хочуть дистанціюватися від регіону, однак це не зовсім вдається [23]. Разом з тим, цікавою є теза Р. Хааса про те, що політика США у наступні роки – це так би мовити час «стратегічної передишки», коли Вашингтон нібито перенаправляє свою політику на азійський вектор, але насправді відновлює свої можливості, продовжуючи політику на Близькому Сході (враховуючи фактори зацікавленості США даним регіоном) й інвестуючи всередину країни для вирішення внутрішніх проблем.

Очевидно, що старий порядок у регіоні зникає, а стадія переходу до нового ще триває та характеризується невизначеністю, посиленням ролі політичного ісламу та новою геополітичною роллю ісламського фундаменталізму, необмеженим транзитом ідей ісламізму, ліберальної демократії та громадянської непокори, постійними внутрішньодержавними та міждержавними конфліктами, посиленням загрози з боку недержавних акторів. Можна очікувати подальшого росту нестабільності, можливого переділу існуючих міждержавних кордонів та появи квазі-держав, які спираються на етнічні та етноконфесійні сили і підтримуються впливовими геополітичними центрами сили. Робін Райт (експерт Інституту

миру, США) попереджає про можливість появи 14 нових держав на основі розпаду 5 близькосхідних країн (замість Лівії утворяться 3 нові; Сирії і Іраку – 4, Саудівської Аравії – 5, Ємену – 2) [24], і цей сценарій вже починає реалізовуватись. Мова йде не лише про затяжний сирійський конфлікт, але й про конфліктний потенціал регіону загалом, про етнорелігійні особливості, проблеми безпеки, торгівлі, енергетичних ресурсів і, зрештою, переформатування альянсів у регіоні, що у будь-який момент може деструктивно вплинути на «політичну карту» Близького Сходу, внаслідок чого Близький Схід може зіткнутися з проблемою подолання регіональної анархії.

Слід сказати, що ситуація навколо сирійського питання (регіональний вимір) та позиції Росії і Китаю продемонстрували контури нової системи міжнародних відносин, де наявні інші центри, окрім США. Все свідчить про те, що закінчився період глобального домінування США. Як би там не було, реконфігурація відносин та зростання нестабільності призвела до дестабілізації та більшої поляризації близькосхідного регіону. Тому цікаво, чи американці, втративши авторитет у регіоні, будуть й далі захищати «національні інтереси» країни та поширювати демократичні цінності в цій надзвичайно важливій частині світу? Президент США Барак Обама, виступаючи в ООН у вересні 2013 року, зокрема, згадав близькосхідний регіон, вказуючи, що політика США буде зосереджена на досягненні ядерної угоди з Іраном, встановленні миру між ізраїльтянами й палестинцями й послабленні сирійського конфлікту [25]. Тобто, вимальовуються основні пріоритети американської політики у близькосхідному регіоні у найближчій перспективі, де багато питань відходять на задній план (навіть просування демократичних цінностей). Очевидно, що на подібну політику США вплинула «політична поразка» Обама у сирійському конфлікті, трансформація відносин з союзником – Єгиптом і, що останнім часом стало дуже актуальним, – американський «сланцевий бум». Все це свідчить про перехід до стримування від

застосування сили, звичайно, якщо не йдеться про акти агресії проти США чи їхніх союзників, порушення постачання нафти, зброю масового знищення чи терористичну діяльність. У ситуації хаосу, коли США «прагнуть меншої участі» це є сигналом для країн регіону, котрі намагаються заявити про себе та перейняти роль передового гравця.

Висновок. Аналіз впливу політики США на геополітичну трансформацію близькосхідного регіону показав, що навіть якщо Вашингтон втрачає вагу у регіоні, мало ймовірним варіантом можна вважати «заповнення вакууму» іншими позарегіональними гравцями. Скоріше за все, лідерські амбіції демонструються на рівні регіональних гравців (Іран, Саудівська Аравія, Ізраїль, Туреччина). Проте, очевидно, що з безпекової точки зору лише США зможуть гарантувати захищеність держав-союзників, беручи до уваги наявність значної кількості військових баз та воєнної технології країни в близькосхідному регіоні. Але інше питання, чи потрібно це США, якщо потенційно назріває «регіональна війна». І чи не краще дистанціюватися у військовому плані, але при цьому продовжувати отримувати фінансово-економічні вигоди. Отже, такі проблемні питання, як ситуація навколо Сирії, ІДІЛ, палестино-ізраїльський конфлікт, іранська ядерна програма та спроможність американців балансувати між союзниками (тут насамперед важливі союзницькі зобов'язання США, які можуть поставити країну перед дилемою) покажуть, наскільки ефективною буде у подальшому політика США в регіоні та як дана активність (пасивність) впливає на регіональний баланс сил. Це основні питання, які не втрачають актуальності та потребують подальшої розробки. Особливо цікавою є політика інших позарегіональних гравців на Близькому Сході та співвідношення сил регіональних акторів, що в підсумку чинить кумулятивний вплив на конфігурацію сил в регіоні.

Список використаної літератури

1. BP Statistical Review of World Energy. – 2013. – June 2013.
2. Steve Jones. U.S. Interest In The Strait of Hormuz // US Foreign Policy [Electronic resource]. – Mode of access: <http://usforeignpolicy.about.com/od/alliesenemies/a/U-S-Interest-In-The-Strait-Of-Hormuz.htm>.
3. Donilon T. National Security Advisor to the President At the Launch of Columbia University's Center on Global Energy Policy [Electronic resource] / Tom Donilon. – Mode of access: <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2013/04/24/remarks-tom-donilon-national-security-advisor-president-launch-columbia->
4. Brzezinski Zb. «Strategic Vision: America and the Crisis of Global Power» [Electronic resource] / Zbigniew Brzezinski. // The world after America: by 2025, not Chinese but chaotic. – Mode of access: <http://orientalreview.org/wp-content/uploads/2012/12/Brzezinski-Zbigniew.-Strategic-Vision-America-and-the-Crisis-of-Global-Power.pdf>.
5. Geopolitics and US Middle Eastern Policy: Mackinder and Brzezinski [Electronic resource] // International Relations and Security Network. Swiss Federal institute of Technology Zurich. – 2009. – June. – Mode of access: http://mercury.ethz.ch/serviceengine/Files/ISN/130657/ipublicationdocument_singledocument/43a955b8-7a88-4cd8-b9af-f816d9a5f0f4/en/ISN_Specail_Issues_Jun.2009.pdf
6. National Security Strategy. The White House, Washington (May 2010) [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf.
7. Дергачев В. «Большой Ближний Восток» [Электронный ресурс] / В. Дергачев // Институт геополитики профессора Дергачева Режим доступа: <http://dergachev.ru/Russian-encyclopaedia/02/64.html>.

8. Aylin Güney. The «Greater Middle East» as a «Modern» Geopolitical Imagination in American Foreign Policy [Electronic resource] / Aylin Güney, Fulya Gökcan. // Department of Political Science, Bilkent University, Ankara, Turkey. – Mode of access: <http://www3.nccu.edu.tw/~lorenzo/Guney%20Middle%20East.pdf>.

9. Мартынюк В. США сознательно взрывают Ближний Восток [Электронный ресурс] / В.Мартынюк // Аналитика мировых событий: Редакция Око Планеты (09.10.2012). – Режим доступа: <http://oko-planet.su/politik/politikmir/142493-ssha-soznatelno-vzryvayut-blizhniy-vostok.html>.

10. Долгов Б. «Арабская весна»: итоги и перспективы [Электронный ресурс] / Долгов Б. // Фонд исторической перспективы Режим доступа: http://www.perspektivy.info/oykumena/vostok/arabskaja-vesna_itogi_i_perspektivy_2012-04-19.htm.

11. Кузнецов А. Переформатирование политического пространства Ближнего Востока в неокOLONIALном контексте [Электронный ресурс] / А. Кузнецов // Информационно-аналитический портал Геополитика. – Режим доступа: <http://www.geopolitica.ru/Articles/1429>.

12. Помыткин П. Вопрос выживания США – дестабилизация обстановки в арабском мире и на Ближнем Востоке преследует цель: ограничить поставки углеводородов в ЕС, Японию, Китай и Индию [Электронный ресурс] / П. Помыткин // Мировая Политика и Ресурсы – аналитические материалы (08.11.2011). – Режим доступа: <http://www.wpru.ru/?p=2470>.

13. Soner Cagaptay. Middle East reconfigured: Turkey vs. Iran vs. Saudi Arabia [Electronic resource] / Soner Cagaptay, Parag Khanna. – Mode of access: <http://edition.cnn.com/2013/09/13/opinion/khanna-cagaptay-turkey-iran-saudi-arabia/>

14. George Joffé. The Future of the Middle East and North Africa [Electronic resource] / George Joffé // International Relations and Security Network (ISN) ETH Zurich. – Mode of access: <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/Detail/?lng=en&id=168450>.

15. Савин Л. Умеренный ислам или US soft power для мусульман? [Электронный ресурс] / Л.Савин // Информационно-аналитический портал Геополитика (06/07/2012). – Режим доступа: <http://www.geopolitika.ru/article/umerennyu-islam-ili-us-soft-power-dlya-musulman#.UOnNHZVSFYw>.

16. Гафнер Д. Дуга «керowanego хаосу» [Электронный ресурс] / Д.Гафнер // Агенція новин Фіртка.if.ua (26.01.2012). – Режим доступа: <http://www.firtka.if.ua/?action=show&id=16255>.

17. Satloff R. Middle East Policy Planning for a Second Obama Administration [Electronic resource] / Robert Satloff // The Washington Institute. – 2012. – November 9. – Mode of access: <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/middle-east-policy-planning-for-a-second-obama-administration-memo-from-a-f>.

18. Chaulia S. Book review.Reconfiguring the Middle East // Reset: Iran, Turkey and America's Future by Stephen Kinzer [Electronic resource] / Sreeram Chaulia // Asia Times. – Mode of access: http://www.atimes.com/atimes/Middle_East/LL23Ak03.html.

19. McCain J. Obama is failing the Middle East, and U.S. interests there [Electronic resource] / John McCain, Lindsey Graham. – Mode of access: http://www.washingtonpost.com/opinions/mccain-and-graham-obama-is-failing-the-middle-east-and-us-interests-there/2013/10/25/47e8f016-3d83-11e3-a94f-b58017bfee6c_story.html.

20. Leverett F. American Grand Strategy in the Middle East [Electronic resource] / Flynt Leverett. – Mode of access: <http://www.yale.edu/macmillan/newsletter/leverett.html>.

21. Krcmaric D. Looking Ahead: America's Role in the Middle East / Global trend 2030 [Electronic resource] / Daniel Krcmaric // Alternative Worlds

Mode of access: <http://gt2030.com/2012/06/20/looking-ahead-americas-role-in-the-middle-east>.

22. Богатуров А. Д. Конфликты децентрализации мировой системы / А.Д.Богатуров // Экономические и политические источники международных конфликтов. – М.: УРСС, 2008. – С.25-44.

23. Haass R.N. The Irony of American Strategy. Putting the Middle East in Proper Perspective [Electronic resource] / Richard N. Haass. – Mode of access: <http://www.cfr.org/middle-east-and-north-africa/irony-american-strategy/p30534>.

24. Wright R. Imagining a Remapped Middle East [Electronic resource] / Robin Wright // The New York Times. – 2013. – September 28. – Mode of access: http://www.nytimes.com/2013/09/29/opinion/sunday/imagining-a-remapped-middle-east.html?_r=1&.

25. Landler M. Susan Rice leads US to more modest Mideast strategy [Electronic resource] / Mark Landler // The Boston Globe. – 2013. – October 26. – Mode of access: <http://www.bostonglobe.com/news/nation/2013/10/26/rice-offers-more-modest-strategy-for-mideast/gS1OVnp22qvmVzW6pqF7cL/story.html/>